

1-46*

S. 53. PP. 1-46
53

H. Mhlomo

No 37 ~~In diked~~

9/38

AM/3/27 1

K13/27

Ukwenda. Part I

S
U
I
D
E
A
B
E
D
E
S
Kugala, abelungu bengakabusi
lapha ezweni lakithi, umntwana
ubethobela umthetho kayise. Bekunge
kuthi umnumzane abe nomthetho
aphethe ngawo umuzi wakhe.

Anantombazana akhule azi
uyise. Kuthi ke kusuke elinye
nje ikhehla noma insizwa, itha-
nde impatho yomuzi walomnu-
mzane ibi se izithandekisa
kumnumzane lo, izenzelele kuzo
kuthi umnumzane lo ayitha-
nde naye, kanti izingela u-
kuba ayendisele intombi ya-
khe. Nempela ke, esake u-
mnumzane abize intombi
yakhe ayikhombise lensizwa
athi, "yenda nansi indoda ya-
kho mntanami. Ingumuntu le-
nsizwa. Iyokulondoloza."

Nempela umntwana alalele

K13/23

izwi likayise ngoba uyazi
 ukuthi uyise angeke amlahle
 useye wamhlobela isimo sonke
 salensizwa nempatho yomuzi wa-
 kwabo yamiselisa uyise wa-
 lentombi.

Nempelake ibe se ilotsholwa
 lentombi. Kwesinye isikhathi
 umkhwenyana akhiphe nje
 izinkomo zibe nhlamu, ku-
 thi umkhwe wakhe athi
 liphelile ikhanda lomntwa-
 na. ahambe aye kombeka em-
 zini wakhe kube wendile wa-
 qeda njalo. Alaywe phela mhla
 echanguza ukuthi ka hambe
 aye kobakhela isihlobo esihle
 angakhathazi umyeni wakhe;
 azise abantu basenzini wakhe
 angahlebi uyise nonina emzini
 ngokwenza izinto ezingasile; anga
 phendulani nonina zala noyise

K13/28⁷

Alingise unina lapha ekhaya;
 unina akanawo umsindo: uya-
 bapha abantu ukudla: umuzi
 wakwabo ufudumele naye ka-
 hambe ayolingisa unina em-
 zini wakhe abakhele isikhlobo
 esihle.

Ikhale intombazana. Sifike
 isikhathi sokuba ikhishwe. U-
 yise aphehle ubulawu okhambe-
 ni abubeke esibayeni. Ayiba-
 mbe ngengalo ahambe nayo a
 qonde esibayeni yembethe ingu-
 bo. Ifike esibayeni igeze ngo
 bulawu ebuphehlelwe uyise
 obenza indlela emblophe ku
 mntwana nenkonzo enkhe
 phambili.

Abe se emhola ngengalo
 ke esembethe izivatho zakhe
 amkhiphe ngerango amyeke ke
 usehamba ke nabanye abaya

53

K13/27

4

komshadisa abancane. Uyakhala bayahlabelela, baze bayofika emzini. Ba vinjelwe esangweni bakake umakoti angabonwa abasemzini. Bahlawule la kuthiwa abahlawule khona ngoba nabasemzini nabo bazobahlawulisa.

Abancane laba bahamba phambili ngoba baya kohlaba izinkomo emzini. Abakhulu balandele ke nempahla yomntwana bafike ke kusinwe ke ijadu. Uyise ambeke umntwana enkundleni. Akhulume onke amazwi ezeluleko kuyise womfana esho ukuthi nango umntwana wakhe aze amgcinela yena, ke nokunjalo. Abele abasemzini izimpheziphu abaphathele zona-amacansi, nezicephu, nemishanelo, nezi

vovo, nezinkamba, nezifociya-
au! nazo zonke izinto ezinkhle
ezibonakalisa ukukhuthala
kukamakoti. Sebethokoza aba
senzini begiya bekikiza.

Sekuqoqwa ke loko seku
yadiwa ke inyama yezinko-
mo nezimbuzi ebezihlatshiwe
sebelawulwa lapha beyophu-
zwe za khona.

Phela nakuho makoti u-
bukade ugayiwe umncamo
wotshwala wahlathwa nom-
ncamo wenyama noma yinko-
mo noma yimbuzi. Kudliwe
ke kande akhishwe uma-
koti kwabo-futhi ethwale-
lwe eyakhe inyama nge
qoma nokudla akuthanda-
yo, ngoba azoze akudla u-
kudla nenyama yomjadu
wakhe - uyahlonipha.

53

K13/28⁷

6

Kushadwe kudliwe kuthiwe
du qede bachitheke abazo-
buka icece, nabakubo kamakoti
bahambe abakhulu abapheke-
zela ehambela ekhala bemduduzo
bem yala, ke abuye esekhawu-
hle kwabakubo, kulalwe
kuse, izintombi zakubo zivuke
ziye komsebenzisa noma yi-
muphi umsebenzi wakhe, noma
kuhlakulwa bayomhlakulisa
noma kusikwa utshani baye
komsikisa - noma kungekho m-
sebenzi kwiyisebusika baye ko-
mthezisa izinkuni, zibe yigogo
ngelanga. Bayabuya lapho
bayamngenisisa kwabo lapha
ezophuka khona. Ungena
nje uphethe umshanelo nesi-
cephu sakhe azohlala kuso,
sebenzina qede usesendala
ngasesililini sikanina

usethi ukuhlala usesukuma
 ethatha umshanelo wakhe owenzi-
 we kahle, usethi ukushanela
 eshiya izibi emnyango, use
 beka noma nje ubuhlalu
 obakhiwe kahle noma yisi-
 gege nje phezu kwezibi, se
 hlala phansi. Sekusuka
 ingane yasemzini isibutha
 izibi izichitha isizitholela
 isigege, isibeka umshanelo
 la uhlala khona. /

Sebefhuma ke abakubo
 makoti bethatha impahla
 yabo sebedile, sebhamba.
 Usebaphekezela futhi uma-
 koti ekhala. Usebuyake
 nabasemzini wakhe behamba
 bekhuluma okuhle bemjwa-
 yeza. Sebeyafika ke emzini
 ekhaya. Uhamba nomganisi
 wakhe asele naye.

(53)

K13/23⁷

7.1*

Bayadla ke. Angadli uma
koti - phela uyazila. Uya-
nikwa ukudla kwasemzini
ngento. Inyama futhi aji-
nikwe. Inkukw nengulube
kayidli ngoba ilandela a-
bantu basemzini beya ngase-
se. Amasi nobisi ka kudli.
Uyanikwa angakudli oze
azibule. Kangeni esiboye
ni sasemzini.

Sekusa kusasa uvuka ku
mnyama, usengena kwabo
umganisi ethatha imbiza ka
makoti neyakhe sebekha
amanzi usewashiya ngapha
ndle uma koti ~~ethula~~^{eng} egudla
eze engena kwabo - kakhulumni
usewangenisa onke amanzi u
nganisi, usebuza ethi
kuphekwanini kunina - use
mnika umbila sebegaya ke

bephakula sekuphekwa ke.
 Kayadliwa qede - useptuma
 umakoti nomganisi baya
 kothenza izinkuni. Usebopha umnya-
 ba omkhulu owedlula owomganisi
 wakhe usewethula ngaphandle
 sebengena ke ekhaya. Kuthi
 uma umganisi esewethulile
 owakhe umnya ba abuye a-
 lande okamakoti, ke bathathe
 izitsha bayokukha amanzi
 bafike baphondle bachophe
 qede babuye namanzi.

Uma ku yikuthi kuyahlak-
 kulwa bakhe amanzi bayo-
 hlakula babuye bagaye
 badle baye kothenza babuye
 bakhe amanzi bapheke
 njalo nje, aze ajwayele uma-
 koti qede abese buyela
 ekhaya umganisi. Umkhwe-
 nyana amuphe into yokum-

(53)

8.1

K13/2⁷

thokozisa uma eseya ekhaya.

Ahlale ke lomakoti obekwe
nguyise kumuntu amkhethele
nguyise njaphandle kwenkanto-
lo nangaphandle kwabefun-
disi, azale agcwalise umuzi
uma inkosi imnikile inzala.
Ahlale awakhe umuzi wakhe
aze aguqele kuleyo ndoda
yake eyihlonipha azisa zonke
izihlobo zasevuzini wakhe.

Zingekho izahlukaniso ezinga-
ka njengoba sekulotsholwa nge-
shumi lezinkomo nenkomo
kanina kuqinisewe ezinka-
ntolo kufunqwe kubafundisi.

Abantu abadala ke bathi
kwafika isilungu sikafebana
kwafika umziqomele, kwagwala
izahlukaniso.

ngisayishiya ke lendaba
khona lapha.

Ukuhlonipha.

Kazulu umlobokazi ubeklonipha yebo phela nalapha esilungwini zisahlonipha nje izintombi, kodwa sezinyeba zizibize izinto ebezingafanele nempela zizibize. Njengoba uma ngizisihambi nje, ngihlangane nomlobokazi ehlane ngibuze indlela angilayele kahle. Bese ngibuza lomuzi ukuthi ungokabani athi owakubo. Ngibuze umnumzane wakhona athi kambezini ngimhlalele ngimngubaba oze angebele abize uyise kanti yini engiganga ngomntanomuntu ngimbizisa okungabizwayo.

Kuzala uma intombi iyakwenda ibitshelwa onke amagama abantu abahlonishwayo emzini wayo. Ingaphindi iwabize yozé ike salukazi sakhona ngoba phela umlobokazi uchanguza lapha

ekhaya nje, ubeka ukuzala. Eku
leni kufuneka umuntu ohlonip
yo ongesilo uhlanga. Ongakhwel
phezu kwekhanda likayise wom
ni angamphathi umazala na
sanda abahlonipha ke bonke
bakhulu abafanele bahlonishi
emzini wakhe angababizi ng
magama abo, ngoba kukhona
amadlozi azombamba mhla
zalayo. Loko kwakwaziwa ke
khulu kuzala.

Namhla, yebe kuyahlonishwa
kodwa kuyebiswa okanye na
ka pheba abelungu sebasitsh
ka ka khulu ukuthi kawekhi
amadlozi. Ngakoke zihlonipha
zibuye zebe.

Kwakuthi uma ingama ikha
igaqe yeqela esililini sikayise,
umlobokazi eyedwa endlini, ange
ayilande uma ebona ingozi eyoyhle

Uyoze ahambe ayofuna omunye u
muntu amthathele ingane ngoba
yena keqi.

Umlobokazi kangeni eme nje
endlini kwabo. Kuyathi uma
esejwayele nje esakhuluma no-
muntu omdala kanti ubesesu-
kumile ethi uyaphuma, ake se
hambelela edolweni akhulume
ekhotheme, aqede qede aphume.

Azikhishwa izibi zichithwe ebu-
suku ngoba loko kubanga ubu-
phofu.

Azishiywa izibi inqwaba om-
nyango ngoba loko kubanga a-
macala

Umuntu wesifazana kangeni
esibayeni egezile futhi kawadli
amasi nobisi ngoba loko kona
izinkomo.

Amasi kadlelwa eziko futhi
akwendlalwa ma kuhlalwa edli-

53

K13/27

wa. Iyasha imibele yezinkomo
inkomo idlelwa eziko

Umlobokazi kadhi ebambelele
ngesandla pansu uma ekhulelwe
ngoba ingane iyonamathela m
ebeletha ingaphumi.

Ungajwayeli ukuphatha izi
ngazimbili ukhulelwe ngoba
uyozala amaphakha.

Ungaphumi nyovane en
ni ukhulelwe ngoba ingane
iyophuma nyovane.

Intombi ibingadli ilele ngo
kuyolala izinkomo zingavumi
ukuthi ilotsholwe.

Ungababazi uma umuntu
ethole amaphakha, mubongele
ngoba uma umubabazela uku
hlupheka nawe uzowazala.

Ushlekwa isilima, nawe
uyasizala.

- Uma izulu liduma.
 1 akubhalwa ngaseziko.
 2 " okhukhweni.
 3 " ngacensikeni.
 4 kubhalwa kugqagqanwe.
 5 akwenatshwa.
 6 Kadliwa amasi. Nokudla akudliwa.
 7 Akulalwa. Kuvulwa umnyango.
 8 Aziphutshwa izinkomo.
 9 Ungaphambukeli emzini, funa kube bayaliphuma likwenze kabifwena ongaliphumi
 10 Akwethwalwa. Akuhanjwa endleleni
 11 Lizephulwa ibodwe eziko.
 12 Amanzi, namasi emaguleni aya mbozwa.

Umunuzane uyaliphuma izulu Lidume qede ethule izikhwama zakhe akhiphe amakhubalo ne zinsizi nezimpuphu namagxolo awaziyo, nezintelezi azilungise aphume nomshanelo nokhambwa achele azungeze umuzi. a

shumeke impande eziko. Akbrothi
abasendlini izinsizi nezimpuphu
ezithile njengokwelapha kwakhe
ahlafune aqqude naye aphume
akhwife achinse alikhuze
ethi aliye elwandle.

Nempela uzolivika ngeke
liwe lapho ekhaya.

Kuthi uma liduma engekho
kukhishwe noma yinduku yakhe
ilahwe emnyango liye koshaya
kuyo lingalimazi ekhaya ngoba
engalipumile.

Iyonandlala leyo yokuhloni
pha izulu uma liduma.

Mangiqedele ngokuhloni
njengoba bengithe umlobokazi kazi-
bizi izinto ezifana namagama ab-
senzini wakhe ke lukhona ulimi
lokuhloni pha: Yilolu.

Umunuzane uma ku uveli
umlobokazi anakusho ukuthi welaph-
nyalo nje ke

ukuvela	ukuthuza
imbuze	intshitane
ukudla	ukumaya
ukuphuza	ukunatha
ekhaya	ebatha
endlini	enikeni - enkathekweni
inkomo	imeshe
okubili	okuntsheke
ukubeka	ukugcala
sakubona	sakuyana
inyama	impeko - incosa
inkuku	impandane - ikhwibi
ukuhleka	ukunkesha
ukulala	ukugiyama
ukuhdala.	ukuthema
ukuhamba	ukukhija
umfana	umlisa - umkhaphela
indoda	injeza
ikhambi	ihlafuno
umuthi	umshanguzo

Uma nikufuna okunye ke ngo
buye ngininike.
nguyayishiya ke le lapha.)

(53)

Number 3.

16

K13/23

Umkhuhlane.

Kuye kuthi uma kukhona umkhuhlane ekhaya, kugqashulwe amakhambi kuchathwe, kuphuzwe kuphalazwe, kufuthwe, kuthotshwe. Uthi ukuba unga wezweli amakhambi asekhaya kucebwe ngaphandle. Abanye bathi kahlathwe ngenkuku nangosheleni.

Kuthi ukuba kungezwakali kubalekwe naye lowo ogulayo. aye kowadlala komunye umuzi. Uye ahanjise ebusuku, ngoba phela kunyenyelwa abathakathi laba abambulalayo. Kazifeli umuntu uyathakathwa.

Kwesinye isikhathi asinde umuntu ngako ukubaleka aye kodlala amakhambi komunye umuzi.

Kubonakale ukuthi bekushi sa lapho ekhaya.

Kwesinye isikhathi anele ukubuyela ekhaya qede, adliwe ogulayo edliwa umoya, umkhondo, abe sekhwelwa yi khanda ozela emini, uhlale eqolo umkhondo nasemalungwini onke, umbuyele ke futhi umkhuhlane. Kubonakale impela ukuthi kuyashisa lapha ekhaya. Kukhona iziwane ezihambayo lapha ekhaya zabathakathi.

Kwesinye isikhathi kukhona umhlangwe, (inyoka enomblanana oqhoshileyo imhlophe ngaphansi, ayinamathumbu) awubona bonwa nje umhlangwe kodwa izintelezi ziya wubamba. Uma ubanjwe uyasetshenzwa impela u

(53)

K13/27

18

chewe welashwe ngezihlungu
ube se ubulawa qede ubethe
lwe ngesikhonkwane ekhanda
kuse kuse, ngoba uma u
ngabethelwe izovuka ebu-
suku ubuyele kuminiwo.

Kuvukwe ekuseni ku-
landwe inyanga iwushise
se i welaphile, okuseleyo
kwa wo ekusheni iye koku
mbela endleleni nei yikhona
uzokwenganywa abedlulayo
bedlule nawo ungabe useza
ekhaya lelo.

Kwesinye isikhathi kugu-
lwa nje ku hamba izimpa-
ka noma zimvukuzane
ekhaya. Uma ke kukhona
izimpaka abantu baba no
mkhuhlane wokunqunywa
emphinjeni umuntu agqaze
amathe; uma engaphuthunywa

ngezikhungu ufa liphuma
 ilanga ngoba ubiyane luye
 lugcwele esifubeni luze lu
 vimbe emphinjeni lwesuka
 emanxebeni amabili em-
 phinjeni lucime umphe
 fumulo umuntu afe.

Kodwa abazi izikhungu
 bayamphuthuma bamkro-
 thise bamphalazise ubiyane
 25/9/39 asinde. (Ubiyane yizindand)

Lezilwane zicushwa ngezi
 ntelezi zibanjwe zichelwe nge
 mithi zibulawe zishiswe
 zihlanganiswe nemithi
 zenziwe insizi yokukhotha
 nokuncinda nokugcaba.

Kwelashwe ngayo ke impaka
 leyo nemvukuzane nomhlangwe

Kwesinye isikhathi awuphe
 li nje umkhuhlane lo ku-
 khona umfazi omubi ekhaya

53

K13/27

20

owefuye ixhanti (Inyoka yentando)
ngoba phela esithenjini uma
omunye umfazi aliwa yindoda
ilala kwantandokazi, onenhli
ziyo embi uye ahambe aye
enyangeni athenge intando
ngomzimba wakhe ngoba inta
ndo ethengwa ngomzimba iyachu
ma ibe bukhali. Inyanga
ke imenzele umuthi ithi uyo
phalazela ndaweni zinye, no
ma emlotheni noma emfuleni.
Uma sekuphele lezonsuku ke ze
nyanga, kuyofukuka into la
ethi uyaphalaza. Enze njalo
njengokusho kwenyanga kuze
kuphume inyoka enhle ena
nabala amahle yini pho. Ibe
se imkhotsha wonke umzimba
imthandela imlala. Abese
yithatha ayifake embizeni
yakhe ayaziyo ayibeke enda
weni yakhe ayazi yedwa

aloku eya kuyona ke iya
komenza loko njalo ekuseni
namashona. Indoda izom-
thanda izule ngaye. Manje
kuphele konke ukwaliwa lo-
ku kwakhe ithuthe manje
kwantandokazi slale kwa
saliwakazi. Naye ezwe u-
kuqhosha ethi ehe phela!
nami ngiyithathile indoda.

Uyavuka kuyo ekuseni
uya enyokeni yakhe, ablale
ke emini kuthi namabama
futhi engakayi endodeni aye
enyokeni iye komkhotsha
imlale uyafika endodeni
usemnandi ayisamdeli, no-
ma sebethi uyathakatha,
ayisenamadleke indoda.

Lenyoka ke ibekwa embize
ni noma emfuleni, iphiwe
ukudla. Baloku bebona

umfazi ekha amanzi nje ekuseni
namashona kanti wethwala u
kudla kwenyoka. Uhlala e
geze kahle wachopha umfazi
waloko. Kahlalwa yinsila.

Pho! Uma ekhaya kukhona
loko, abafazi abaziphathi
izingane. Zifa ubuphophopho
ngoba zihabula umoya wekhanti
zife ngoba phela liyakhuphuka
ebusuku lize ekhaya, lizodla
ubulongwe likhumbule nomngani
walo.

Bathi abafazi akuye kobulwa
nempela kuyiwe yala indoda i
aliwa yintando yomthakathi. Ne
mpela isangoma simnukelile lo
mfazi nekhanti lakhe. Seseliqude
izingane ekhaya. Sikhombe inya
nga engalibamba libonwe libu
lawe yelaphe ekhaya kulunge.
Idlule impikele indoda lom-

thakathi wayo. Ize ifike
inyanga ilibambe ngezintlezi
libonwe ngamehlo. Igoqe
umuzi wonke ilibulale. a-
khale umninido kube yikho
na indoda ibamba ongezansi

Axoshwe ke lomfazi e-
khaya ayiswe kubo. Eseshu
abafowabo ndoda noyise.
Ikhale indoda ingasena kwenza
lutho. Kwelashwe ekhaya
kubuye kulunge nje esechithi-
we umthakathi.

Kwesinye isikhathi ka-
nti kuhamba utikoloshe e-
khaya. Impela ke lendaba
ilukhuni ngoba kabonwa
kanti ungukufa ngoba na-
semakhamlini uyathela
ubuthi, Iuthi uma ehluleka
ekutheleni uyamekhama u-
muntu asuke afe nje. Anga

wubuya umuzi wendoda utikoloshe
 nya. Indoda iyiqina ibize inya
 nga ekwazi ukubethela. uzwe
 inyanga ilayeza ukuthi nibo
 lala ni shunqise lomuthi endli
 ni ni wubuke ngodengezi nga
 semnyanga ushe uze uphela
 ngofika kusasa kusihlwa uze
 ufike ~~u~~ ufune amatsheni ada-
 bukela emanzini abe nganga
 masango angena kwakho ekha-
 ya. Ulungise namafutha
 engulube. Nempela ke, ifike
 iphethe umuthi wayo ose u-
 gayiwe wathakwa namafutha
 emvu emnyama noma imvu
 yamanzi ibe se iwuthaka na-
 mafutha engulube ihuqe insizi
 emnyama amatsheni azoba zikhonka-
 ne. Ibe se ihuqa naleli itsheni
 elinye ilibeke ke. Omunye abambe
 isibani yona igcabe abantu isu

ka kumnumzane ize. kunkosi
 kazi nabantwana bonke ngoku
 landelana kobudala babo. Ne-
 salukazi singasahi noma yi
 vhegu nayo inyanga nohlaka
 lwayo bonke bagcatshwe ku-
 suka ekhanda naseshiryini
 langanzanye nase mshweleni
 nasovalweni nasedolweni na
 seqakaleni nasozwaneni olu
 khulu nasesiphangeni na-
 selungwini lengalo elifuphi
 nasendololwaneni, nasesihlaka
 leni nasesithupheni sakha-
 ngothi lunye.

Leligazi likhiwa ngaleli
 ushe. Labo bonke labantu
 lihlangane kulelitshe, kuyothi
 ekuseni umnumzane noma
 yinyanga ahambe nalo leli-
 tshhe alibeke phezu endaweni
 lapha ilanga liphuma lihla-

K13/28

ke khona. Kude noma yisentābeni
ni noma yisequmeni noma
yisentābeni yamatshhe nje /
Loku kwenzelwa ukuba
kuthi noma umathakathi eku
galela nangephupho nange-
habiya kuye kohlabā egazini
lakho etsheni kubuyele kuyo
klinya umniniko.

Kuthi ke lamatshhe ayizi-
khonkwane abethele ezintu-
beni zonke ezingena ekhaya.

Uma efika utikoloshe anga
ngeni. Asindwe abuyele emu-
wa. Kuthi uma emqhuba
ngenkani umniniko, afike
zimbambe izikhonkwane,
eme kuze kufike abantu ba-
mbone ngamehlo.

Uma bambambile bathule
bangakhulumi baqhweke inya
nga ifike imbulale imhoxhe

ithengise noma yelaphe nga
mafutha akhe nenyama ne-
sikhumba nethambo nako
konke kwakhe ku umu-
thi omkhulu ezinyangeni

Kube sekugala ke kuba
lula sekhaya sekubethelwe
sekungasangeni, mhlolo.
nomkhuhlane udamuke
kuba sekhaya impela.

Umunuzane ke ushaya
inkabi enkulu ngalo
lelo langa enyangeni yoku
bethela uma ethanda akhi
phe opondo abasithupha nge
langa ngoba phela eyoku
bethela ayisikwelethu.

Ukubethela akunsangu
ngoba impela enyangeni e
kufunde ngenpela, kuya
thi uma ephikelele umtha-
kathi ukungena nobuthi

ekhaya, uyobonwa ngamehlo e
 banyawe nomhlambi wonke
 wakhe, ngoba phela abathaka-
 thi befuyile ngempela otikoloshe
 nezimpaka nemikhovu, nejingqi
 Eminye imikhovu bayayi
 vusa, eminye izalwa umuntu nembene

Kulunga uma umuntu efe
 qede wangawathwa esashisa
 kusuke isambane ekhaya kwa
 mthakathi sigube umgodini
 uyofika engwabeni lelo. Kusu-
 ke umthakathi emaphuzi kwe-
 ngwaba amemeze ngomuthi
 emlonzeni ememeza igama
 lomufi. sinthwale isamba
 ne siphume naye. ama-
 mukele umthakathi am-
 sebenze aze avuke agijome
 abe semnquma ulimi abe
 seba umkhovu wakhe ke.

Izinganga ziyayivimba

nemikhona.

Miningi imikhuba eyenziwe
abathakathi emnyangala, nina
anazi. Bayabulela badweke
nemeqo yikhona uzokweqa
nfe.

Angisezukunitshela ngofun-
funyane - ringaze nicasuke.
sengyema ke lapho ngezo
mkuhlane.

Number 4.

Ukwenda Part 2.

Phela kuqala izwe lalinga
buswa abelungu, lalibuswa a
makhozi. Abantu bebuthwa (kwa-
Zulu Belo). Inkosi ingajabile ukuthi
izinsizwa nazithathe ngoba ama-
butha ayehlala elinde akuhlona
ayokulwa nangasiphi isikhathi
esingashiwo yinkosi.

Kuthi uma se ibona, ijube
ibutho elithile ithi malithathe.
Lijutshwa njalo selikhulile seli
zinsizwa ezinkulu.

Nempela ke lithathe lelo. Bonke
abeza ngemuva abakwazi ukw
zithatha izintombi zabo noma
sebezithanda kakhulu, bengaju-
tshiwe. Ziyoze zigane lona lelo
butho eselijutshiwe.

Kukambe kwahamba kwa-
fika abelungu: bafika nemithetho
yesilungu: ebingaziwa
kithi kwaMalandela.

Kwathi ngoMgqibelo ekuseni,
lagqabuka indlebe kwanodwengu
edudusini, lapho umlungu om-
hlophe wema enkundleni eshaya
imithetho yakhe, emkhandlini
wakwazulu - imithetho eyake
izobusa izwe. Phakathi kwe-
mithetho, washo kakhulu u-

Somsewu kaSonzica (Sir Theophilus Shepstone) wathi, "Bonke abantu mabazeke!" Wanquma nezi nkomo zelobolo kwanje. Abanye bahleka abanye bamangala.

Nempela kwaya ngezwi lo umlungu omhlophe owakhuluma inqaba phambi kwamadoda wathi, "Bonke abantu mabazeke." Ladabuka ke igoda. Sasazi thina kuzeka izinkomo abantu bethatha.

Kuthe kubuywa lapho kuleyo mbizo, kwabe uzichele ngen-telezi okasonzica izinsizwa. Kwaba yileyo yathatha swayo, yangena esibayeni insizwa ya shaya izinkomo ezinqunye umlungu omhlophe, umkhongi wezinsizwa. Zabe ziyachangu zelwa njalo izinsizwa.

Hayi! Angizazi inyama

K13/23⁷

cyaba ngakaya! Zazingasamemani
izintombi, kuyileyo ishada nom
ngani wayo kuyileyo ishada nomnga
ni wayo! ~~Ha~~ Hawu! Azikhokhwang
izintombi nezinsizwa!

Tiwo ke lowo uMbidli kaSomseu
Lase libuye lima kahle nje izwe
emva kwaloko. Izinsizwa zeshela.
Izintombi ziqome.

Kwasekuba khona indlela yo-
kuba ikhululekile intombazana
uma iqoma noma iyitshishi, nje
ngomthetho womngani wayo uma
esho ethi uyayithatha ngoba u
zoyilobola ngezinkomo zesinqumo
somlungu.

Kodwa noma amantombazana
ayeseziqomela kwa-kungakafiki
ukufeba.

Kwasekuthi amaghikiza abonise
amatshishi ezindabeni zokuqoma.

Kwakwenziwa nje:-

Kusuke umfana aqomise
 leyo ntombi ayithandayo, imale
 impela, ngoba phela uma u
 shesha uvuma sengathi uyisi
 feke. . Ayisebenze impela intombi
 umfana eyeshela. Kuthi uma
 nayo isizizwa inhliziyo kumfana
 itshela amaqhikiza ukuthi
 umfokazi uyayeshela uma e-
 thanda abe impela athi unga-
 ke ulokotho umqome ngoba
 uyingane. Nempela lilalele
 itshitshi. 1

Pho! Umfokazi esha yutha-
 ndo lwetshitshi eshele abuquze,
 lingamna ki nokuthi wenza-
 ni. Koze kuthi uma selijutshu
 amaqhikiza alibize alibuze u-
 kuthi wena uyathanda yini
 ukumqoma lomuntu - uma e-
 thanda angalibuze athi cha
 usuzomqoma manje. Yeluka

ukuhlalu. Ibakhe ke intombazana afike ke umfokazi lapho la efikela khona naye engazi ethi uzokweshela usefica lezintombi ezindala sezimfaka ubuhlalu zimtshela zithi uyavuma ke namuhla umntwana wakwethu. ungamonisi sokubona nawe osibona.

Hau! usefica usebonga ebuquza umfokazi usefica ekhaya uhloma iduku ukutha izinsizwa zesigodi sakuho ziya kobonga indaba sezifika ziyasina sekuhlalwa kuphuzwa utshwala ngoba phela izintombi zibufihlile zabukhokhobisa ekhaya. aya phuza ke amasoka athi du ke abongwe aqephuze kuchithekwe.

Igomile ke. Kepha lelisoka kufana nokuthi kakulayo ngo ba alukwazi ukuyibona noma yini.

Uthando ke niyalwazi nani.
 Lentombazana isiyamthanda lo-
 mfana manje. Isimzwela ubu-
 hlungu. Isike imkhumbule nje
 ibe nesizungu sokumbona.
 Kebabhlale nje ihlane bavove-
 lane ngothando lwayo naye.
 Kuyavutha nje esifubeni se-
 ntombazana.

Umfana uyayithanda, u-
 thanda sengathi angayiphatha
 ngezandla angabe ekhuluma
 ngomlomo kude.

Uzoze azilahle amathambo
 athi an, ntombi hamba sihambe
 kesohlala phansi. Mamo! Ikuze
 ilumbo intombazana! Umfokazi
 kube umfokazi. Imshiye iha-
 mbe. Alokunjalophikelele
 ezoyikhalela. Ingaze yamkhatha
 la intombazana. Ahambe aye/
 kozikhalela emaqhikizeni.

26.9.39

(53)

36

K13/27

nawo akhuze ilumbo ngenqane
yakwako iyincane ale. Kube
yiloku zonke izinsuku umfana
ezikhalala esho ukuthi au! ngizo
menzani kodwa ngoba mina
bengithi ake ngimbone nje ke si
xove nje naye angizukumenza
lutho. Ale kona loko ama
qhikiza athi yingane le ayi
kwazi ukuxoxa nawe. Ancenge
umfana ezikhalala.

Kuyothi ngalanga limbe,
naye eseze waqothuka izinyawo
kubuqusa, engasazi, alibize
lelijongosi athi ke namhlanje
uzoya kozola kubo soka lakho.
Lingake likulokothe nje. Siyokuzwa
sifebe ndini. Hamba nje niye
koxoxa ubusuku bonke ubuye
kusasa naku umuntu ezikhalala
nempela yiloku nathandana
anikaze niyixove indaba

Nempela kuzothi mashona yenze
 isu layo iphume lapha ekhaya
 ziyazi ke izintombi ozinze kepha
 abazali abazi. ihambe iqonde
 kubosoka ime ngaselawini
 sezizayibona izinsizwa. Sezizi
 ngenisa. Isihlala. Inhliziyo
 iyafutha! Iyaqhuma uthando
 lwesoka layo. Iyawazi amazwi
 amatshi! amaqhikiza. Luyishaye
 layone walo!

Ayike bayibungaze akafa
 na basekhaya elawini qede ba
 phume bayolala kwenye indlu
 isale nomngani wayo. Pho!
 Ikhona yini enye indaba eze
 xoxwa. Manje uthando lu
 khuzile kubo kobabili. Kodwa
 intombazana iyakwazi ukuzi
 bamba ihufihle uthando ngo-
 ba iphethe izinkomo zika
 yise okufanele izibonisele.

(53)

K13/27

38

Umfana buyambulala uthando aze a phumesele athande ukukhulumela e duze. Ungasamqophele angakonisa. Hayi ke baxoxe baxoxe kukuhle manje umfana athande ukuthinta okungathintwayo. Mamo! Intombazana! Ikhuze ilumbo! Ayidumele umfana. Pho! Kusemzini ayiraku memeza. Iyamthanda! Hayiwe! Imthathe imlahle laphaya! Abuze ayidumele imthathe imlahle laphaya. Kuyoliwa kuse. Kwe phuke izinsika impela ingavumi intombazana. Aze athambe umfana abuze ayincenge ithuleni, Ayidumele! Imlahle laphaya impela ukuba kuyokusa isuke ithambe ifike emaqhikizeni. "Ukwenzani?" Ibalandise. Bathi wenza kahle ke.

Aphinde azozincengela emaqhikizeni ebuqaza umfana.

kwesinye isikhathi ale, kuze kuthi ngelinye ilanga ayijube intombazana. Ayith tshela ukuthi angayithunti nempela kuyoba yiso sakuqala balwe kuse isuke ibuye. naye aze abe nenhliziyo embi manje. Afike ayibuze intombazana amaqhiki za. Ithi balwe kwasa. Athi we nze kahle.

Abe senyitshela ethi, "uyabona, yicala leli. Azivulelwa izinkomo. Kodwa kothi ngelinye nje ilanga mhla uyile niyolwa niwe ubuye uthambe. Funa naye aze abe nenhliziyo ebuhlungu. Kodwa uqaphele ukulala kwakho. Uvale ngo hlangothi ugoqe ukophe uthi du, umkhombise emathangeni. Akwebiwa esibayeni. yicala ngoba kuyokwehlala ithonsi wona, kale. Uyothini kubaba? Umqaphele impela! Agcine emathangeni ukophe impela angatholi ukudlula noze

(53)

X13/23⁷

40

athi angaqeda umesule ngesandla sokhohlo wesulele emathangeni a. kho ungavumi kumthele yena noma kuwele phansi. Futhi unyusuli ngenye into yesula ngesandla sakho, ngoba kazukulunga umyamba wakhe uma umesula ngokunye noma ezithela. Uvuke ku manyama uyogeza emfuleni ku usulapha ekhaya."

Kuthi mhlaba izile ke babuye ba yibuze, ibatshela ithuthumela. Bathi kobonakala uma usikhohlisa. Ihlale ithuthumela kuze ku phele inyanga yonke ingaphinda nga. Iphele neyesibili ibone ifindo layo lihamba kahle. Ihlale neyesithathu lihambe kahle ifindo kube yikhona ibuyela.

Nomfana abone ukuthi ku hlupheka loku. Akhulumane ekhaya ukuthi ufuna ukuthatha.

Kubekwe esibayeni zibonakale izinkomo zelobolo, ayibize ize i zogana. Ifike lishona ihamba nenye. Zingeniswe. Kubuzwe ukuthi zikhwela ngobani. zisho. Kuthiwe ubenibizile yini iphendule le ahamba nayo ithi cha. Baziyeke zi lale. Kuyasa kubamba umuntu uyobika kubontombi ukuthi "Funela nganeno wena wasekuthini." Ithi indoda, "mubuyiseni umntanami." Usekhashwa ke nezinkomo lezo zelobolo. Ke beyakhonga ke abasemzini sekuze kuya lungu. Baya nikwa ukucwilisa imithombo, banikwa nokugaya, nelanga ke. Kuchannguzwe.

Leyo ke kwakuyindlela yasebumnyameni. Engakaziwa ujesu nesono. Kodwa zazajiswa izinkomo

53

K13/2⁷

42

Zomnumzane.

Kepha nalapho, yehle ingozi.
Kuthi sezikhulwa onina kufunya
niseke ziphelele ebuntwini kazo.
Enye yemithe ithi/iyeba kwehle
esikhulu isililo ezintombini
Ithi isikhulwa ifunyaniswe igcwe
le. Kuthiwe kwehlela ithonsi
ziyiqhube zikhala ziyiyisa e
sokeni, kushaywe inkabi yo
kugeza izintombi. Ibulawe
zikhuphe umswani ziyogeza
ngawo emfuleni zibambe ziyi
shiye inyama.

Nomame bayiqhube bephethe
izimboko bafike bashaye izinja
nezinkuku bangene endlini ba
phohloze izimbiza namakhanzi
usebalekile umfana. Uyise abe
seshweleza sebesho ukumqeda
naye abe seya esibayeni ekho-
mba inkabi enkulu yomqhojiso

Sebeyiqhuka sebeyikulala be
yidla.

Idumale iphole lengane eyenze
amanyala. Ingabe isahamba
nawontanga yayo. Bayenyanye.

Kanti mhlaumbe lomfana
kanankomo, uphangelwe yu
thando nje. Isizothatha enye
intombi iyiphekezele. Ikhumbe
le omunye nje owake wayi
khuzela ngelinye ilanga, wa
phonsa lalinye wedlula. Im-
khumbule. Iqonde kwabo
engazi naye. Bazingenise.
Au! zingene. Zifike zithi.
"Thola wena wasekuthini"
Bisishaywa yuvalo insizwa
isikhumbula. Kuthiwe ke
imephukele. Impela ku
yaluzwe ekhaya umnumzane
athi yebo ikukhombile mfo
wami. Ayigoduswe nezinkomo.

(53)

X13/23⁷⁻

44

Sekeyasa sekeyikhapha nezinkomo
Sekeyayibika kuyise sekulolsho
lwa kuqedwa kuchanguzwa.
Kuthiwe ke Kade iye kodla izinko
mo.

Kanti futhi kwakuthi nentombi
nje uma isoka layo lingena-
nkomo, kanti umnewako use
thanda ukuthatha. Ibone umuntu
nje onezinkomo. Isho kwenye iyipheke
zile, iyodlala umfowabo izinkomo
ingasavalelisanga esokeni layo. Imane
yephukele umuntu nje naye engazi.
Kepha kube yinto enkulu kabi leyo
kubo kamfana - ukuthi umfana
wabo ukhonzwe yintombi. Bayaluzi
bafune ezinkomeni bayoyibika ngezi
nkomo balobole kuchanguzwe.

Namhla akusafani. Sekungathiwa
intombazana isifebe uma isukela
umfana ithi kathole.

Ihina ke sikhule singamakholwa
lathi sika ngamatshishi sasingena e-

ukhlanzekwemi saqomela emthethweni.
 satho tshelwa ukuthi/akuhlotsongwa
 akuyiwa endodeni nje neze. Sakw
 gcina ke loko ngenxa yobukholwa no
 kucabanga ukuthi ike yakuthintu
 nje indoda uyobe wamithi. Saba
 amavelethe saze sashada.

Esinye isigaba samantombaza
 na asekhona manje, ayisaxoxwa
 indaba yesesheli. Isiziqomela ngasese
 intombi. Ingabuzi ukuthi kulalwa
 kanjani ifike izenekele umfokazi
 ayimithise ayiphike. Kuthi nenge
 mithi ayone umuntu kuthi se itha-
 thwa omunye ibe se yonakala. Sekh
 khona isiga kubafana manje ukuthi
 nami ngizoyishayela umqhoqiso ngo
 ba nami abanye bayengishayela
 umqhoqiso la ngihamba khona.

Uzwe zixova lezintombi zithi
 thina sihamba isilungu. ngiba
 ujantshi abe yisitimela. Azisa-

ab:*

53

p. 46 7
K13/28

46*

vumi ukuhlolwa izintombi manje
ziyazi ukuthi sezaba yisilungu. Umfu
ndisi wanele ukuthi akungahlotsho
ngwa qede kwabe kuzo uthe azi-
qale ngokugcinwa ngako.

Kanti kachofoki umfana umthanda
uma wala ukulala naye futhi uzokw
thatha ejabule efika uphelele.

Typed. 27/9/39

Sengiyema ke lapha.

P.S.

Angazi ke nokuthi ngibale
okufunwayo yini. Ngozwa
ngani. Uma nithanda ngo
buye ngibale ezinye futhi.

(Mrs) Henrietta Victoria Mhlongo (Head Teacher)
Emthini Government Aided School,
c/o HA Kock,
P.O. Box 11,
Izingolweni.

End. S. 53